

ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

УДК 94(477)“16/175”:001.814(045)
DOI: 10.31651/2076-5908-2018-1-7-15

БУТКО Андрій Олександрович,
аспірант кафедри суспільних наук,
інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнського національного
технічного університету,
директор Світловодського міського
краєзнавчого музею,
e-mail: butandrej17@gmail.com

ТЕРИТОРІЯ ЗАДНІПРСЬКИХ МІСЦЬ ГЕТЬМАНЩИНИ В ПЕРІОД ІЗ ПОЧАТКУ XVII – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТОЛІТЬ

У статті висвітлено питання зміни назви території Задніпрських місць Гетьманщини в період з початку XVII – в першій половині XVIII століть, проаналізувавши відомості наявних писемних джерел; подані відомості історіографічної літератури щодо кордонів Задніпрських місць та їх адміністративної приналежності; зроблений узагальнюючий аналіз описів та зображень території за наявними в розпорядженні писемними джерелами та картографічними матеріалами; електронними методами дослідження визначено вказану територію в межах сучасних адміністративних одиниць Центральноукраїнського регіону.

Ключові слова: *Потяминня, територія Задніпрських місць Гетьманщини, козацькі полки, писемні та картографічні джерела, колонізація.*

Постановка проблеми. Історія території, яка відома з документів початку 40-х – середини 50-х років XVIII століття під назвою Задніпрські місця – це історія прикордонної території тогочасного південного Правобережжя Гетьманщини. За право володіння та підпорядкування з метою освоєння цих земель протягом XVII – першої половини XVIII ст. боролися Річ Посполита, Московське царство – Російська імперія, Османська імперія, Запорізька Січ, і власне Гетьманщина, і щодо неї вели політику заселення, з метою контролю в адміністративному та господарському відношенні на свою користь. Та фактично, все ж визначним чинником заселення та господарського освоєння території Задніпрських місць, являлась так звана «народна колонізація», але під постійною спробою всебічного контролю з боку козацької полкової та сотенної старшини Гетьманщини.

Заселення та господарське освоєння території Задніпрських місць було результатом політики тогочасних вищезгаданих держав, в переважній більшості, на порубіжній території, що зараз входять до територій областей Центральноукраїнського регіону. Поглиблене вивчення окремих історичних територій сучасної України є зараз актуальним для історичної науки, оскільки історія сучасної території України складається з історій окремих її регіонів, які в минулому мали свої історичні назви та є зараз невід’ємною складовою держави Україна. Дослідження історичних регіонів України розкриває складні політичні, соціальні, культурні процеси на їх території в минулому, та показує і доводить складність формування сучасної території України, територіальна цілісність якої в сучасності є пріоритетним напрямком як внутрішньої так і зовнішньої політики України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уперше назву «Задніпрські місця» вжив у своїй праці А. Скальковський [1, 9]. Дослідник розглядав землі та коротко історію

Задніпрських місць як складову територію Запорізької Січі та пізнішого виділення з неї частини для утворення на їх землях військово-господарського утворення Нової Сербії, як початкових етапів освоєння та утворення Новоросії [2, 1–59; 23].

Значною мірою заповнило існуючу прогалину дефіциту документального матеріалу з історії Задніпрських місць видання А. Пивовара [3] – перша, найбільш повна публікація документальних матеріалів з описами досліджуваної нами території та географічним словником, що включає змістовні примітки та коментарі, в назві якої відображено визначення «Задніпрські місця». Робота містить також опубліковані картографічні матеріали, що мають відношення до території Задніпрських місць Гетьманщини протягом вказаного періоду.

Останнім часом з'явилась низка статей з питання і проблеми урядової та народної колонізації, заселення та господарського освоєння території Задніпрських місць О. Січової [4, 5, 6], о. Юрія Мишика [7], Р. Шияна [8] на основі архівної джерельної бази, в яких в загальних рисах описана досліджувана територія.

Монографія Д. Вирського, містить деякі матеріали з історії території Задніпрських місць, в контексті дослідження ареалу Кременчуччини [9].

У підручнику для учнівської та студентської молоді «Кіровоградщина. Історія рідного краю», розділі «Ранньомодерна доба в історії нашого краю» в загальних рисах подаються відомості про територію Задніпрських місць в зв'язку з їх народною та урядовою колонізацією [10, 53–88].

Мета. Дослідження питання зміни назви території Задніпрських місць Гетьманщини в період з початку XVII – в першій половині XVIII ст., проаналізувавши відомості наявних писемних джерел та надати відомості історіографічної літератури щодо їх кордонів та адміністративної приналежності; зробити узагальнюючий аналіз описів та зображень території за наявними в розпорядженні писемними джерелами та картографічними матеріалами; електронними методами дослідження визначити вказану територію в межах сучасних адміністративних одиниць Центральноукраїнського регіону.

Виклад основного матеріалу. Від часу падіння Чигирин (1678 р.) та підписання «Трактату про вічний мир» між Річчю Посполитою і Московським царством (1686 р.) поступово територія Гетьманщини, в тому числі і на південь від річки Тясмину, закріплюється за Московським царством. Тогочасний кордон в тексті трактату визначався: «...от устья реки Тясмины рубеж имеет быть вверх, в поле, прямою чертою веден, Чигирин не займаю, к лесу, которой называется Черной, в сторону Их Царского Величества имеет належать» [11, 774]. Андрусівський договір 1667 р. був підтверджений умовами «Вічного миру» 1686 р., однак саме за Андрусівським перемир'ям було закладено підвалини поділу України між Річчю Посполитою і Московським царством.

У тексті «Трактату про Вічний мир» територія правобережжя середньої течії р. Дніпра позиціонується як задніпровська територія по відношенню до Московського царства, що закріплена за Річчю Посполитою з розташованими на ній містами: «Также, если Королевского Величества подданные от Полоцкого и от Витебского края или в Заднепровских городех...». Тож, по аналогії, починаючи з кінця XVII ст. територія вздовж правобережжя середньої течії р. Дніпра – «за Днепром рекою», що за договором повинна залишатись пустою, та територія на південь від річки Тясмину, що за договором відходить в володіння Московського царства, починає іменуватись, за своїм географічним місцем розташування по відношенню до Московії, як «территория по той стороне Днепра». Хоч на той час це була територія Чигиринського полку Гетьманщини, при розподілі території між Річчю Посполитою і Московським царством, як видно її юридичне існування та приналежність земель по купчим і по займам вихідцям Чигиринського полку, не береться до уваги. Таким чином, бачим наявний факт ігнорування прав Гетьманщини та розпорядження територією без її на те дозволу і згоди.

Універсал гетьмана І. Скоропадського 1711 р. про переведення жителів «гетьманського» Правобережжя в лівобережні сотні Миргородського полку після поразки російської армії в Прутському поході та підписанні Прутського миру, подає назву території на південь від річки Тясмину як «Задніпрський край» [12, 208].

1732 р. київський генерал-губернатор граф фон Вейсбах доручив генерал-квартирмейстру Карлу фон Штофелю зробити опис «Задніпрських місць». Копія опису 1732 р., складена фон Штофелем в своєму заголовку вже має задокументоване власне географічне визначення – назву досліджуваної нами території як Задніпрські місця – «Копия с описи Заднепрским местам 1732 году генерала квартирмейстера, что ныне генерал лейтенант, Фонштофеля» [12, 193–196^{3B}; 13, 941–945], та вона відноситься, найбільш ймовірно, до 1752 р. тому і назва території належить до цього року, а як опис іменувався в оригіналі нам достеменно не відомо.

У документах Гетьманщини початку 40-х рр. ця територія фігурує як територія *«то той стороне Днепра»*.

У чолобитні генерал-лейтенанта Бібикова 1744 р. від Генеральної військової канцелярії стосовно спадкоємних ґрунтів під Криловом лубенського полковника Петра Апостола вказується на місце розташування: *«недвижимостей той заднепрской слободки Криловской»* [14, 1]. Тут же ми і зустрічаємо власне назву Задніпрські місця: *«означение Заднепрские места причислены к Миргородскому полку»*.

В іменному указі імператриці Єлизавети від 12 жовтня 1752 р. гетьману К. Розумовському з приводу прав на задніпрські ґрунти вказуються: *«те Заднепрские отдаленные места по последнюю Турецкую войну и в российском владении не были»* [15, 119].

У 1752 р., в зв'язку з передачею «Задніпрських місць» під поселення сербів, слідує низка іменних та сенатських розпорядчих документів гетьману К. Розумовському, в яких наказується описати територію, поселення та населення. Вказівки переадресовуються миргородському та полтавському полковникам, від яких з часом надходять до Генеральної військової канцелярії відповіді, з інформацією, що вказувалась у вимогах до опису території.

Так, в донесенні гетьману К. Розумовському миргородського полковника Ф. Остроградського від 21 квітня 1752 р. з додатком вимог до опису території полку секунд-майора О. Нікіфорова зазначено: *«я во описании заднепрского поселения находится буду»* [12, 206]. В відомості за донесенням архангелогородського сотника Попатенка миргородському полковому писарю Козачковському 1752 р. зазначається: *«...о размерении земли Заднепрской комиссия поручена, того ради ... прошу об определении ныне по означение с издревле принадлежające к означенным селам к сотне Архангелогородской места»* [12, 159].

Територія Задніпрських місць ще наприкінці XV – в XVI ст. входила частково до сфери впливу Черкаського староства Київського воєводства, згодом Корсунського і Чигиринського староств, що виділились з Черкаського, та частково Брацлавського воєводства. З середини XVII ст. ця територія входила до складу Чигиринського полку, та частково Корсунського і Білоцерківського полків [16, 8–9], та з кінця XVII – до середини XVIII ст. до лівобережних придніпровських сотень, а з 40-х рр. XVIII ст. і до правобережних сотень Миргородського та Полтавського полків [3, 116] (додаток А).

Згідно з умовами «Трактату про Вічний мир» 1686 р. між Московським царством і Річчю Посполитою, територія південніше річок Тясмина і Великої Висі переходила до Московського царства, хоча чіткого розмежування кордону зроблено не було до 1732 р. [17, 114], коли вперше був здійснений опис прикордонних з Польщею територій, відповідно до скарги гетьмана та генеральної старшини до російського уряду про захоплення і освоєння цієї території поляками [18]. Під час огляду комісією визначеної території, виявилось, що всі ці землі, аж до самого Дніпра, незважаючи на договір «Трактату» не освоювати та не заселяти територію вздовж р. Дніпра, захопили

поляки, і ведуть, під своїм контролем, її господарське освоєння та заселення українським правобережним населенням. Тож бачимо володіння польської шляхти, що загарбала собі задніпрські села Миргородського полку, навіть навпроти Кременчука. «У наслідок усіх цих описів границь землі колишніх колоністів Миргородського полку знов повернено до Гетьманщини» [19, 213].

Після російсько–турецької війни 1735–1739 рр. визначався російсько–турецький кордон, та заодно, знову прийшлося робити розмежування і опис кордону з Польщею в 1740 р., оскільки польська шляхта посилила свій вплив, скориставшись послабленням колонізаційних процесів на території Задніпрських місць Гетьманщини в цей період. Було чітко описано лінію кордону від р. Дніпра до р. Бугу з визначенням відстані його протяжності [12, 196^{зв}–197].

З цього часу генеральна старшина Гетьманщини та полкова старшина Миргородського та Полтавського полків за схваленням російського імперського уряду на «відібраній» у поляків своїй задніпрській території поширюють політику колонізації в її глиб, від річок Дніпра і Тясмина, в напрямку річок Синюхи і Бугу. Та урядові важко було боронити околиці достатньо обширної території, та й виникають постійні суперечки щодо поселенців на прикордонні з Польщею. Щоб вирішити ці питання, уряд береться і за остаточне розмежування земель з Польщею. Наприкінці 1744 р., вважаючи на претензії поляків на землі на південь від Тясмина, розпочато чергове дослідження й опис цієї території. Цим розмежуванням вищезгадані землі вже назавжди було закріплено за Російською імперією, на якій господарювали генеральна старшина Гетьманщини, полкова та сотенна старшина і козаки вищезгаданих полків, духовна верхівка, заможні міщани і їх ставленики з селян. Такий стан справ тривав до часу відведення цієї ж території під поселення сербів, і створення в зв'язку з цим на території Задніпрських місць придніпровських сотень Миргородського і Полтавського полків військово–господарського поселення – Нової Сербії в 1752 р.

З відомих нам картографічних матеріалів з зображенням території Задніпрських місць цікава Генеральна карта від Києва по Дніпру 1743 р. На вказаній карті позначені поселення новоутвореної Криловської сотні Миргородського полку, Архангельська фортеця і Мишурино-розозький ретраншемент. Подано назви деяких, знову заселених на початку 40-х рр. XVIII ст. у цьому краї поселень. Карта укладена під керівництвом Данила де Боскета, і ймовірно, саме вона в подальшому використовувалась при визначенні в Сенаті місця для поселення сербів та інших балканських народів, судячи із поєднання назв вказаних на ній, та в указі від 29 грудня 1751 р. про утворення Нової Сербії, річок [20].

За результатами дослідження та опису території Задніпрських місць 1745 р. була складена карта, виконана де Боскетом в тому ж році, яка являється однією з перших і найбільш повних картографічних зображень території цього краю середини XVIII ст. Складені за результатами обстежень детальні великомасштабні карти цього регіону, де були позначені майже всі новозасновані чи поновлені після російсько–турецької війни 1735–1739 рр. поселення, земельні угіддя, річки, ліси та інші географічні об'єкти. Враховуючи, що згадки про окремі поселення та назви давніх урочищ не збереглися в інших документах, карта Задніпрських місць де Боскета 1745 р. продовжує залишатись, по-суті, єдиним джерелом для їх вивчення та уточнення місць розташування [21].

Територія Задніпрських місць, за сенатським указом від 29 грудня 1751 р., відводилась під поселення сербів. У зв'язку з цим за гетьманським розпорядженням були зроблені описи задніпровської території Миргородського та Полтавського полків. Як додаток до опису Полтавського полку маємо план задніпрських володінь Келебердянської і Переволочанської сотень 1752 р., приклад так званої “доморощеної картографії” [12, 1]. План за підписом сотників полкового полтавського Григорія Штепи і келебердянського Микити Козельського надіслано в Полтавську полкову канцелярію в березні 1752 р. разом з матеріалами опису задніпрських територій вищевказаних сотень. Пізніше були складені карти Нової Сербії [22, 7], що дають нам уявлення про територію з нанесеними кордонами

тепер вже колишніх Задніпрських місць, що розташовувалась на правому березі р.Дніпро вздовж польського кордону з відступом до 20 верст на південь, і визначалась починаючи від устя р. Кагарлик на р. Синюха, прямою лінією на верхів'я р.Тура або Грузької, на устя р.Кам'янка (на р. Інгулець), верхів'я р. Березівка (східні витоки тієї ж р. Кам'янка) та р. Омельник (Переволочанського) і далі вниз – до впадіння останнього у р. Дніпро.

Висновки. Поступово, територія Гетьманщини на південь від річки Тясмину, з кінця XVII ст. закріплюється за Московським царством під географічною термінологією – *«територия по той стороне Днепра»* за своїм географічним розташуванням по відношенню нього. Задокументованого терміну «Задніпрські місця» в період польського протекторату ще не існувало, оскільки для Речі Посполитої ця територія географічно являлась не Задніпров'ям, а Потясминням, а Задніпров'ям в офіційній тогочасній польській документалістиці називались землі Лівобережжя Дніпра, до р.Оріль. Територія Правобережжя Дніпра, в універсалі гетьмана І. Скоропадського 1711 р., іменується як «Задніпрський край». Після російсько–турецької війни 1735–1739 рр., територія остаточно закріплюється за Російською імперією. У документах Гетьманщини початку 40-х рр. ця територія ще фігурує як територія *«по той стороне Днепра»*, а поселення на території та їх жителі іменуються як *«заднепрские»*. Термін *«Заднепрские места»* з'являється в офіційній російській документалістиці з 40-х рр. XVIII ст. Власне назву «Задніпрські місця» ми зустрічаємо в документах з 1744 р., коли *«означенные Заднепрские места»* були закріплені за Миргородським та Полтавським малоросійськими полками. Велика кількість документів і відомостей в них про Задніпрські місця відноситься до 1752 і послідуєчих років, в зв'язку з передачею їх території під поселення сербів та інших балканських народів під назвою «Нова Сербія».

Поступово колонізована населенням придніпровських лівобережних, а з 40-х рр. XVIII ст. і правобережних козацьких сотень Миргородського і Полтавського полків, територія – так звані «Задніпрські місця», мала протяжність від річок Дніпра і Тясмину до Синюхи і Бугу близько 200 верств, шириною близько 20-ти верств.

Колишні Задніпрські місця Гетьманщини – це територія, що зараз займає південну частину Чигиринського району Черкаської області та значну північну частину Кіровоградської області, північні частини П'ятихатського і Верхньодніпровського районів Дніпропетровської області, південну правобережну частину Кременчуцького району Полтавської області (додаток Б). За допомогою сучасних електронних засобів та методів визначення відстаней та площі, зокрема карти google, за нанесеними відстанями по наближеному периметру Задніпрських місць по описам та за картографічними матеріалами, периметр досліджуваної території наближено сягає 625–650 кілометрів, наближена площа складає 10,5–11 тисяч кілометрів квадратних (додаток В).

Література:

1. Скальковский А. А. Опыт статистического описания Новороссийского края: в 2 ч. – Одесса : в тип. Л. Нитче, 1850–1853 / А. А. Скальковский. – Ч. 1: География, этнография и народосчисление Новороссийского края. – 1850. – 366 с.
2. Скальковский А. А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края (1731–1823). / А. А. Скальковский. – Ч. 1. с 1731 по 1796 год. – Одесса : Городская типография, 1836. – 294 с.
3. Пивовар А. В. Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII століття / А. В. Пивовар. – Київ : Академперіодика, 2003. – 336 с.
4. Січова О. В. Витоки і початковий етап колонізації південних земель Правобережжя і приєднання їх до Гетьманщини (перша третина XVIII століття). / О. В. Січова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія, 74–76, 2004. – С. 37–40.
5. Січова О. В. З історії колонізації південних земель Правобережжя і приєднання їх до Гетьманщини (перша третина XVIII століття). / О. В. Січова // Рукописна та книжкова спадщина України. – Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2004. – Вип. 9. – С. 112–120.
6. Січова О. В. Ставлення гетьманського уряду К. Розумовського до створення Нової Сербії / О. В. Січова // Рукописна та книжкова спадщина України. – Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2007. – Вип. 12. – С. 124–134.

7. Мицик Ю. Про участь чигиринців у заселенні нашого краю у часи Нової Січі / Ю. Мицик // Питання заселення Вольностей війська Запорозького. Січеславський альманах. – 2011. – №6. – С. 85–89.
8. Шиян Р. «Фронтір зовнішній» і «фронтір внутрішній»: концепція південноукраїнського прикордоння між 1680-ми–1750-ми роками / Р. Шиян // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2012. – Вип. XXXII. – С. 96–105.
9. Вирський Д. С. Українне місто: Кременчук від заснування до 1764 р. / Д. С. Вирський. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2004. – 436 с.
10. Кіровоградщина. Історія рідного краю: навч. посібн.: [для загальноосвіт. навч. закл. Кіровогр. обл.] / наук. ред. І. А. Козир ; авт. кол.: І. Вівсяна, С. Шевченко, О. Чорний, О. Ковальков, Л. Гайда, Ю. Митрофаненко, І. Петренко, В. Даценко. – Кіровоград : ТОВ «Імекс-ЛТД», 2012. – 304 с.; іл.
11. Полное собрание законов Российской империи, Собрание первое. –Т. II / [ред. М. М. Сперанского]. – СПб. : Издательство II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – № 1186. – 979 с.
12. Центральний Державний Історичний Архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 11437.
13. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. II. – Д. 1965.
14. ЦДІАК України. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 18781.
15. ІР НБУВ. – Ф. I. – Спр. 63₁. – Д. 59345.
16. Реєстр Війська Запорозького 1649 року / Головний упорядник: О. В. Тодійчук; Відп. ред.: Ф. П. Шевченко. – К. : Наукова думка, 1995. – 592 с.
17. Крикун Н. Административно-территориальное устройство Правобережной Украины в XV–XVIII вв. Границы воеводств в свете источников / Н. Крикун. – К., 1992. – 185 с.
18. ІР НБУВ. – Ф. II. – Д. 1740.
19. Шамрай С. До історії залюднення Степової України в XVIII столітті (Крилівщина і Лизаветщина) / С. Шамрай // Записки історико-філологічного відділу ВУАН. – К., 1929 р. – Кн. XXIV. – С. 207–302.
20. Інститут Картографії НБУВ. – Д. 6746. Фотокопія.
21. Рукописний Відділ Бібліотеки Академії Наук Росії, м. Санкт-Петербург. – Д. 545.
22. Ласковский Ф. Карты, планы и чертежи к 3-й части «Материалов для истории инженерного искусства в России». / Ф. Ласковский. – СПб., 1866 г. Теж: Российский Государственный Военно-Исторический Архив. – Ф. 846. – Оп. 16. – Д. 26031.

References:

1. Skal'kovskij, A. A. (1850). The experience of the statistical description of the Novorossiyskogo edge. Part 1: *Geography, ethnography and population calculation Novorossiyskogo edge*. Odessa: v tip. L. Nitche. [in Russ.].
2. Skal'kovskij, A. A. (1836). *Chronologic review of history of the Novorossiyskogo edge*. Part 1: from 1731 to 1796. Odessa: Gorodskaja tipografija. (in Russ.)
3. Рувовар, А. В. (2003). *Settlement of Zdniprs'kykh places before foundation of Nova Serbia in the documents of XVIII century*. Kyiv: Akadempriodyka. (in Ukr.)
4. Sichova, O. V. (2004). Origins and initial stage of colonization of the southern lands of the Right Bank and their accession to the Hetmanate (the first third of the XVIII century). *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriiia (Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. History)*, (74–76), 37–40. (in Russ.)
5. Sichova, O. V. (2004). From the history of the colonization of the southern lands of the Right Bank and their accession to the Hetmanate (the first third of the XVIII century). *Rukopysna ta knyzhkova spadschyna Ukrainy (Manuscript and book heritage of Ukraine)*. (9), 112–120. (in Ukr.)
6. Sichova, O. V. (2007). Attitude of the Hetman government of K. Rozumovsky to the creation of New Serbia. *Rukopysna ta knyzhkova spadschyna Ukrainy (Manuscript and book heritage of Ukraine)*. (12), 124–134. (in Ukr.)
7. Mytsyk, Yu. (2011). About the participation of the chigirintsev in the settlement of our land at the time of Novaya Sich. *Sicheslavs'kyi al'manakh (Sicheslavsky almanac)*. (6), 85–89. (in Ukr.)
8. Shyian, R. (2012). «Frontier external” and «frontier internal»: the concept of the southern Ukrainian borderline between 1680 and 1750. *Naukovi pratsi istorychnoho fakul'tetu Zaporiz'koho natsional'noho universytetu (Scientific works of the historical faculty of Zaporizhzhya National University)*, XXXII, 96–105. (in Ukr.)
9. Vyr's'kyi, D. S. (2004). Ukrainian city: Kremenchuk from the foundation to 1764. Kiev: Instytut istorii Ukrainy Natsional'noi akademii nauk Ukrainy (in Ukr.)
10. Kozyr, I. A. (2012). (Ed.). Kirovograd region. History of native land. Kirovograd: TOV «Імекс–LTD». (in Ukr.)
11. Speranskij, M. M. (Ed.). (1830). The full collection of the Laws of the Russian empire (Vol. 2). SPB: Izdatel'stvo II Otdelenija Sobstvennoj EgoImperatorskogo Velichestva Kanceljarii. (in Russ.)
12. Tsentral'nyi Derzhavnyi Istorychnyi Arkhiv Ukrainy, m. Kyiv (dali – TsDIAK Ukrainy). – F. 51. – Op. 3. – Spr. 11437. (in Ukr.)

13. Instytut rukopysu Natsional'noi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernads'koho (dali – IR NBUV). – F. II. – D. 1965. (in Ukr.)
14. TsDIAK Ukrainy. – F. 51. – Op. 3. – Spr. 18781. (in Ukr.)
15. IR NBUV. – F. I. – Spr. 63₁ – D. 59345. (in Ukr.)
16. Shevchenko, F. P. (Ed.), Todiichuk, O. V. (Comp.). (1995). The Register of the Zaporozhian Army in 1649. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukr.)
17. Krikun N. (1992). Administrative-territorial structure of the Right Bank Ukraine in the XV–XVIII centuries. The borders of voivodeships in the light of sources. Kyiv. (in Russ.)
18. IR NBUV. – F. II. – D. 1740.
19. Shamray S. (1929). To the history settling by people of Steppe Ukraine in the XVIII century (Krylivshchyna i Lyzavetchyna)]. *Zapysy istorychno-filolohichnoho viddilu VUAN (Notes of the historical and philological department of All-Ukrainian Academy of Sciences)*. XXIV, 207–302 (in Ukr.)
20. Instytut Kartohrafii NBUV. – D. 6746. Fotokopiia.
21. Rukopysnyi Viddil Biblioteky Akademii Nauk Rosii, m.Sankt-Peterburh. – D. 545.
22. Laskovskij, F. (1866). Maps, plans and drawings for the 3-rd part of the «Materials for the History of Engineering Art in Russia». SPB. (in Russ.). Tezh: Rossijskij Gosudarstvennyj Voenno-Istoricheskij Arhiv. – F. 846. – Op. 16. – D. 26031.

BUTKO A. A.,

TERRITORY OF ZADNIPRSKY PLACES HETMANATE IN A PERIOD FROM THE BEGINNING OF THE XVII TO THE FIRST HALF OF THE XVIII CENTURY

This article covers the issues of changing the name of the territory of the Zadniprsky places of the Hetmanate in the period from the beginning of the XVII – in the first half of the XVIII century, having analyzed the information of the available written sources; information provided historiographical literature with regard to the borders of Zadniprsky places and their administrative affiliation; a general analysis of descriptions and images of the territory is made on the base of the available written sources and cartographic materials; determination of the specified territory within the limits of modern administrative units of the Central Ukrainian region is carried out by means of electronic research methods.

The article is devoted to the history and geography of the territory of Zadniprsky places of the Hetmanate in the period from the beginning of the XVII – in the first half of the XVIII century.

To investigate the issue of changing the territory of the Zadniprsky places of the Hetmanate in the period from the beginning of the XVII to the first half of the XVIII century, to analyze the information of the available written sources and providing information about historiographical literature regarding their borders and administrative affiliation; to make a general analysis of the descriptions and images of the territory available at the disposal of written sources and cartographic materials; to identify the specified territory within the modern administrative units of the Central Ukrainian region by electronic methods of research.

During the period of the polish protectorate from the beginning of the XVII century and up to 1686, for the Rzecz Pospolita, the Right bank of the Dnieper River to the Southern Bug, south of the Tyasmyn and Big Vise rivers, about 200 in length and about 20 kilometres wide, were geographically determined Potyasmynnya. In the last quarter of the XVII century to the first half of the XVIII century, during the period of the Russian protectorate, mentioned territories were defined as the Zadniprsky places of the Hetmanate.

The Zadniprsky places of the left bank of the Mirgorod and Poltava regiments of the Hetmanate were geographically bounded: with the Ukrainian territory under the protectorate of the Rzecz Pospolita, in the north and west, Ukrainian territories controlled by the Turks and Crimean Tatars in the southwest, by the lands of the Zaporizhzhya Sich in the south.

From the second quarter of the XVII century to the beginning of the XVIII century, the territory was administratively related to the Chyhyryn Cossack regiment and partially to the Korsunsky and Bila Tserkva regiments, and from the 30's of the XVIII century to 1752, to the left bank of the Mirgorod and Poltava regiments.

The territory of Zadniprsky places of the Myrgorod and Poltava regiments of the Hetmanate in 1752 was transferred to the military-economic settlement named New Serbia.

According to the results of the study and description of the territories of Zadniprsky places were mapped in 1743, 1745 and 1751.

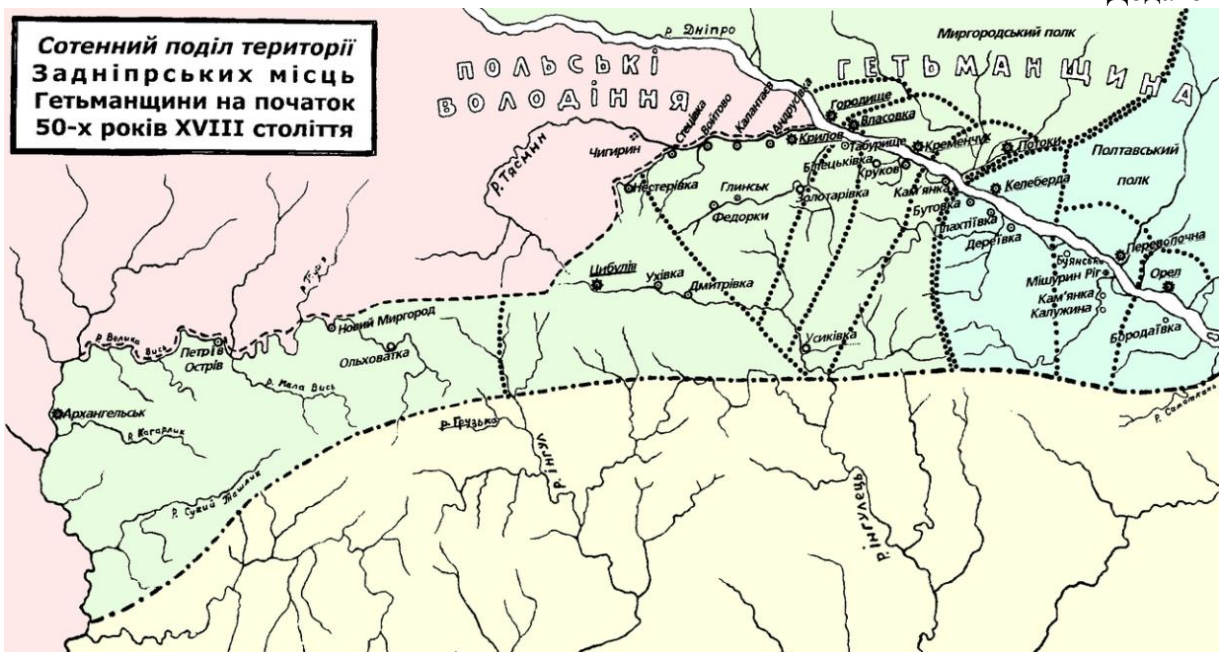
The former Zadnipsky places of the Hetmanate are the territory that now occupies the southern part of the Chyhyryn district of the Cherkasy region and the northern part of the Kirovograd region, the northern parts of the Pyatihatsky and Verkhnedneprovsky districts of the Dnipropetrovsk region, the southern right bank of the Kremenchug district of the Poltava region.

The former Zadnipsky places of the Hetmanate were not the subject of a separate special study in Ukrainian historical science, and this topic still remains little explored. When investigating this topic, the author uses available written sources and historiographical literature, cartographic materials, resorts to the use of modern electronic means and methods for determining distances and areas.

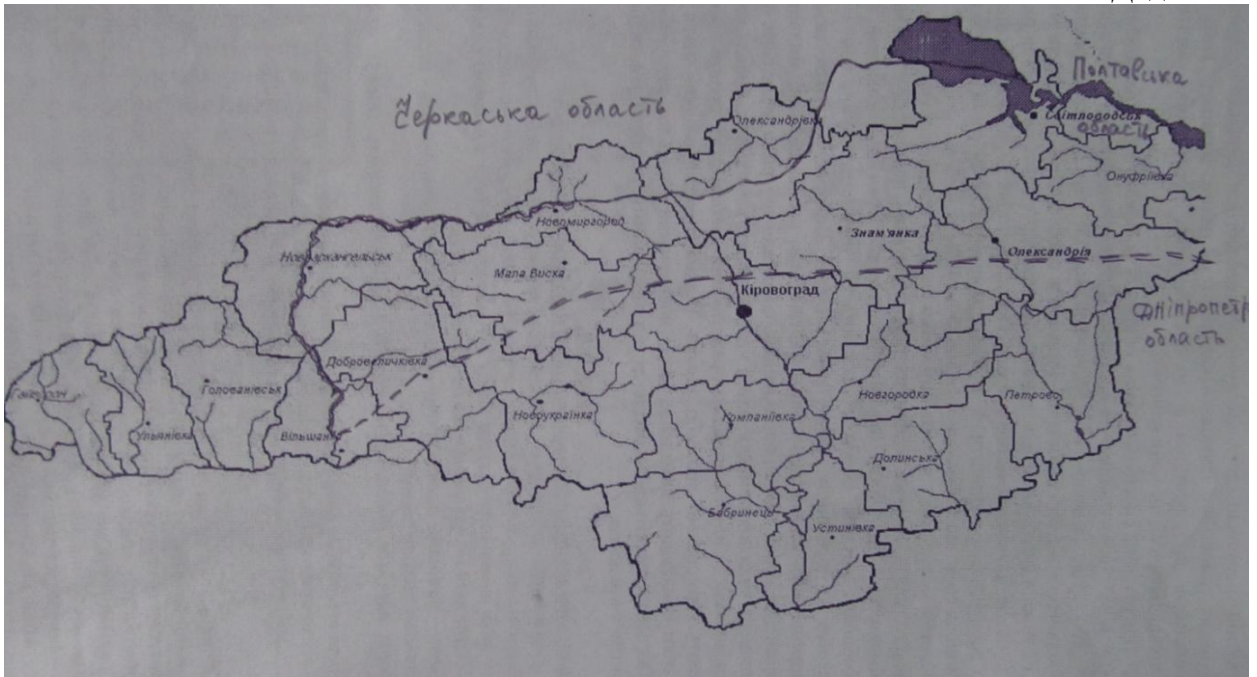
Gradually, the territory of the Hetmanate to the south of the river Tyasmyn, from the end of the XVII century, is consolidated in the Moscow kingdom under the geographical terminology – «the territory on that side of the Dnieper» according to its geographical location relatively to it. The documented term «Zadnipsky places» did not exist during the period of the polish protectorate, because for the Rzecz Pospolita this territory was geographically not Zadniprovyia, but Potyasmynnya. After the Russo Turkish war of 1735–1739, the territory is finally secured by the Russian Empire. The term «Zadnipsky places» appears in official Russian documentary studies from the 40's of the XVIII century. Actually, the name «Zadnipsky places» we encounter in documents from 1744 year, when «the Zadnipsky places marked» were assigned to the Myrgorod and Poltava little Russian regiments. Numerous documents and information about them about the Zadnipsky sites refers to 1752 and subsequent years in connection with the transfer of their territory to the settlement of Serbs and other Balkan peoples under the name «New Serbia».

Keywords: Potyasmynnya, the territory of the Zadnipsky places of the Hetmanate, the Cossack regiments, the written and cartographic sources, colonization.

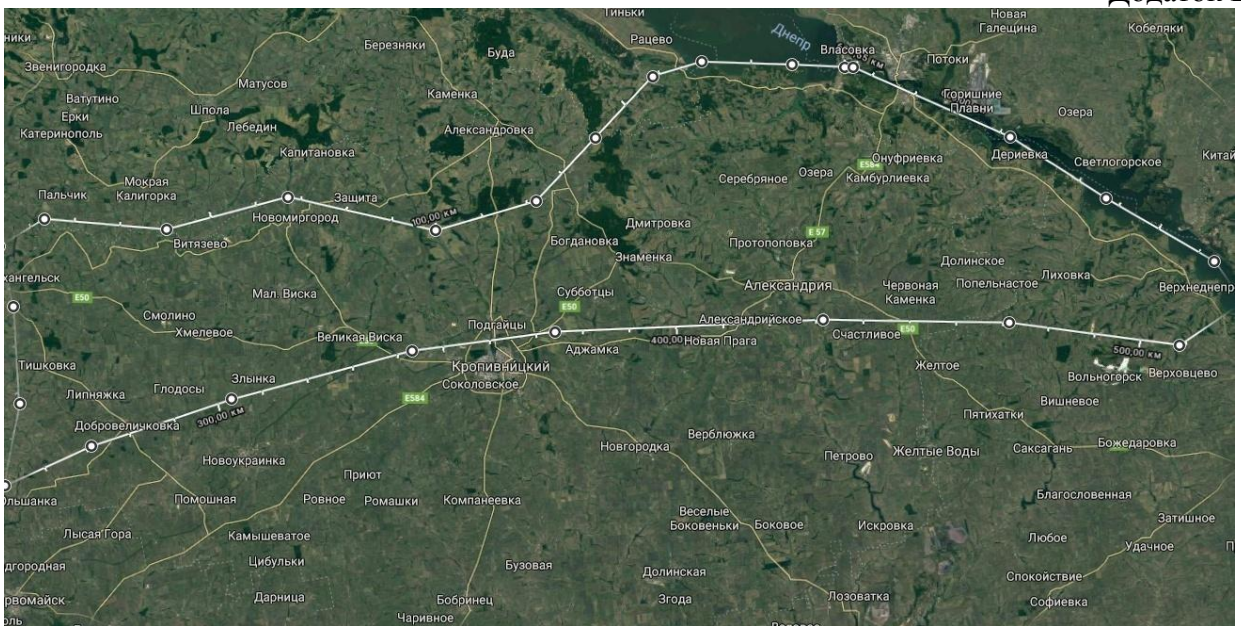
Додаток А

Джерело: Карта сотенного поділу території Задніпрських місць Гетьманщини на початок 50-х років XVIII століття // Пивовар А. В. Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII століття – Київ : Академперіодика, 2003. – С. 116.

Відображення умовних кордонів території Задніпрських місць Гетьманщини 50-х років XVIII століття на контурній карті Кіровоградської області. Карта автора.

Фрагмент карти google з нанесеними контурами та відстанями по наближеному периметру Задніпрських місць по описам та за картографічними матеріалами. — Джерело: <https://www.google.com.ua/maps> (дата звернення 17.08.2018 р.).

*Надійшла до редакції 06.11.2018
Затверджена до друку 16.11.2018*